"ADVANCED JOURNAL OF UNIVERSITY SCIENCE AND CREATIVE INNOVATIONS"

TA'LIM-TARBIYA SIFATI VA SAMARADORLIGINI JAMOATCHILIK NAZORATI BILAN BOG'LASH

Temirov Dilshod Sheraliyevich
Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi bosh mutaxassisi, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
https://doi.org/10.5281/zenodo.22721633

Annotatsiya. *Maqolada umumiy o'rta ta'lim maktablarida ta'lim-tarbiya sifati va samaradorligini jamoatchilik nazorati bilan bog'lashning nazariy hamda tashkiliy asoslari yoritilgan. Ta'lim sifati jarayon, natija, muhit va manfaatdor tomonlar ehtiyojlarining uyg'unligi sifatida; samaradorlik esa erishilgan natijaning sarflangan resurs va boshqaruv harakatlariga nisbati sifatida talqin qilingan. Jamoatchilik nazoratining sifatga ta'siri ochiq axborot, dalillarni tekshirish, ishtirokli muhokama, asoslangan qaror, ijro monitoringi va qayta baholashdan iborat boshqaruv sikli orqali izohlangan. Ota-onalar, mahalla, maktab kengashi, nodavlat tashkilotlar hamda o'quvchilar vakillarining vakolatlari chegaralangan holda uyg'unlashtirilishi zarurligi asoslangan. Maqola nazariy-tahliliy xususiyatga ega bo'lib, unda taklif etilgan mexanizmning empirik samaradorligi da'vo qilinmaydi.*
Kalit so'zlar: *ta'lim sifati, tarbiya samaradorligi, jamoatchilik nazorati, maktab boshqaruvi, ochiqlik, hisobdorlik, ishtirokchilik, qayta aloqa.*

Abstract. *The article examines the theoretical and organizational foundations for linking the quality and effectiveness of teaching and upbringing with public oversight in general secondary schools. Education quality is interpreted as alignment among process, outcomes, the educational environment, and stakeholder needs, while effectiveness concerns the relationship between achieved outcomes, resources, and management actions. The influence of public oversight is explained through a management cycle comprising open information, evidence verification, participatory deliberation, a reasoned decision, implementation monitoring, and reassessment. The article substantiates the need to coordinate the delimited roles of parents, mahalla communities, school councils, non-governmental organizations, and student representatives. The study is theoretical and analytical; it does not claim that the proposed mechanism has already demonstrated empirical effectiveness.*
Key words: *education quality, upbringing effectiveness, public oversight, school management, transparency, accountability, participation, feedback.*

Аннотация. *В статье раскрыты теоретические и организационные основы*

взаимосвязи качества и эффективности учебно-воспитательного процесса с общественным контролем в общеобразовательной школе. Качество образования рассматривается как согласованность процесса, результата, образовательной среды и потребностей заинтересованных сторон, а эффективность - как соотношение достигнутого результата с использованными ресурсами и управленческими действиями. Влияние общественного контроля объясняется посредством управленческого цикла, включающего открытую информацию, проверку доказательств, совместное обсуждение, обоснованное решение, мониторинг исполнения и повторную оценку. Обоснована необходимость согласования полномочий родителей, махалли, школьного совета, негосударственных организаций и представителей учащихся. Исследование имеет теоретико-аналитический характер; эмпирическая эффективность предложенного механизма не утверждается.

Ключевые слова: *качество образования, эффективность воспитания, общественный контроль, управление школой, открытость, подотчётность, участие, обратная связь.*

Umumiy o‘rta ta’lim maktabi faoliyati natijasi o‘quvchilarning bilim ko‘rsatkichlari bilangina belgilanmaydi. Ta’lim-tarbiya sifati o‘quvchining intellektual, axloqiy, ijtimoiy va jismoniy rivojlanishi, xavfsiz ta’lim muhiti, pedagogik munosabatlar, oila bilan hamkorlik hamda boshqaruv qarorlarining barqarorligini ham qamrab oladi. Shu bois sifatni boshqarish faqat ma’muriy tekshiruvlar tizimi sifatida emas, balki maktab faoliyatidan manfaatdor tomonlarning dalillarga asoslangan ishtirokini ta’minlaydigan uzluksiz jarayon sifatida qaralishi lozim.

O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi fuqarolarning davlat va jamiyat ishlarini boshqarishdagi ishtiroki uchun umumiy huquqiy zamin yaratadi. “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonun ta’lim sohasidagi davlat siyosati, ta’lim oluvchilar huquqlari va ta’lim tashkilotlari faoliyatining asosiy qoidalarini belgilaydi. “Jamoatchilik nazorati to‘g‘risida”gi hamda davlat organlari faoliyatining ochiqligiga oid qonunlar esa axborot olish, jamoatchilik muhokamasi, monitoring va eshituv kabi shakllarning huquqiy asoslarini mustahkamlaydi [1–4].

Biroq jamoatchilik ishtirokining mavjudligi ta’lim sifatining avtomatik yaxshilanishini anglatmaydi. Ota-onalar yig‘ilishi, maktab rahbarining ochiq hisoboti yoki onlayn so‘rov faqat tashkiliy shakldir. Ularning boshqaruv qiymati aniqlangan muammo tekshirilgan dalilga, dalil muhokamaga, muhokama aniq qarorga, qaror esa kuzatiladigan natijaga aylangandagina yuzaga keladi. Maqolaning maqsadi ana shu bog‘lanishning nazariy mazmuni, funksional mexanizmi va amaliy shartlarini asoslashdan iborat.

Ta’lim sifati ko‘p o‘lchovli tushunchadir. Uning tarkibida kirish resurslari, pedagogik jarayon, o‘quvchi erishgan natija, maktab muhiti va natijaning barqarorligi mavjud. Sallis sifat menejmentini tashkilotning barcha bo‘g‘inlari ishtirok etadigan, foydalanuvchi ehtiyojlariga yo‘naltirilgan uzluksiz takomillashtirish jarayoni sifatida izohlaydi [8]. Mazkur yondashuv maktab faoliyatida bir martalik tekshiruvdan ko‘ra, muammoni aniqlash, sababni tahlil qilish, chora ko‘rish va natijani qayta baholash sikli muhimligini ko‘rsatadi.

Ta’lim-tarbiya samaradorligi sifat bilan aynan bir tushuncha emas. Sifat belgilangan maqsadlar, standartlar va o‘quvchi ehtiyojlariga muvofiqlikni ifodalasa, samaradorlik natijaning sarflangan vaqt, mablag‘, inson resurslari va boshqaruv harakatlariga nisbati bilan bog‘liq.

Masalan, tadbirlar sonining ortishi tarbiyaviy samaradorlik oshganini bildirmaydi; o‘quvchi xulqi, mas’uliyati, maktabga daxldorligi yoki xavfsiz muhitda kuzatilgan ijobiy o‘zgarish natija sifatida tekshirilishi kerak.

Shu nuqtayi nazardan jamoatchilik nazorati ikki savolni bir vaqtda qo‘yadi: maktab qanday natijaga erishdi va mazkur natijaga qanday boshqaruv vositalari orqali erishildi? Birinchi savol sifat darajasini, ikkinchisi esa samaradorlik va hisobdorlikni ochib beradi. Demak, jamoatchilik nazoratining predmeti pedagogning kundalik kasbiy faoliyatiga asossiz aralashish emas, balki maktabning ochiq majburiyatlari, qarorlari, resurslardan foydalanishi va umumlashtirilgan natijalari o‘rtasidagi muvofiqlikni baholashdir.

Jamoatchilik nazorati - fuqarolar va jamoat tuzilmalari tomonidan ijtimoiy ahamiyatga ega faoliyatning qonuniyligi, ochiqligi, natijadorligi va jamoat manfaatlariga muvofiqligini kuzatish, baholash hamda takliflar berish jarayonidir. Maktab sharoitida uning pedagogik mazmuni bola manfaatining ustuvorligi, ta’lim ishtirokchilari huquqlarining himoyasi va ta’lim-tarbiya natijalarini yaxshilashga yo‘naltirilganligi bilan belgilanadi.

Bovens hisobdorlikni tashkilot yoki mansabdor shaxsning o‘z xatti-harakatlari haqida ma’lumot berishi, savollarga javob qaytarishi va baholanishi mumkin bo‘lgan munosabat sifatida tavsiflaydi [6]. Ushbu talqin maktabda ochiq hisobotning faqat raqamlarni e’lon qilish bilan tugamasligini ko‘rsatadi. Hisobot tushunarli izoh, manfaatdor tomonlarning savol berish imkoniyati, qaror sabablarini asoslash va kelishilgan choralar ijrosini keyinchalik tekshirish bilan to‘ldirilishi kerak.

Jamoatchilik nazoratini davlat nazorati yoki ichki pedagogik nazorat bilan tenglashtirish ilmiy jihatdan to‘g‘ri emas. Davlat nazorati majburiy me’yorlarga rioya etilishini vakolatli organlar orqali tekshiradi; ichki nazorat maktab rahbariyati va pedagogik kengash tomonidan amalga oshiriladi; jamoatchilik nazorati esa manfaatdor tomonlarning ochiq axborot, muhokama, kuzatuv va taklif berish imkoniyatiga tayanadi. Mazkur uch yo‘nalishning vazifalari farqlangan bo‘lsa-da, ular o‘zaro axborot almashuvi va korreksion qarorlar orqali bir-birini to‘ldiradi.

Jamoatchilik nazoratining ta’lim-tarbiya sifatiga ta’siri bevosita emas. U, avvalo, maktab rahbariyati bilan manfaatdor tomonlar o‘rtasidagi axborot nomutanosibligini kamaytiradi. Keyin turli guruhlarning ehtiyoji va tajribasi muhokamaga kiritiladi, dalillar tekshiriladi, muammo bo‘yicha mas’ul va muddat belgilangan qaror qabul qilinadi. Ijro holati va natija qayta baholanganda nazorat boshqaruv siklining tarkibiy qismiga aylanadi. UNESCOning ta’limdagi hisobdorlik bo‘yicha tahlili ham mas’uliyatning aniqligi, ma’lumotning mavjudligi va javob berish qobiliyati o‘zaro bog‘lanishini ko‘rsatadi [5].

Maktabdagi jamoatchilik nazoratining asosiy subyektlariga ota-onalar, mahalla fuqarolar yig‘ini, maktab kengashi, nodavlat notijorat tashkilotlari, ommaviy axborot vositalari hamda yosh xususiyatiga mos ravishda o‘quvchilar vakillari kiradi. Ularning barchasi bir xil vakolatga ega emas. Ota-onalar bolaning ta’lim sharoiti va ehtiyojlari yuzasidan axborot beradi; mahalla ijtimoiy muhit va oilalar bilan aloqa imkoniyatlarini safarbar etadi; maktab kengashi takliflarni muhokama va qaror jarayoniga bog‘laydi; nodavlat tashkilotlar mustaqil ekspertiza yoki resurs bilan ko‘maklashishi mumkin.

O‘quvchi ovozini hisobga olish tarbiyaviy jarayonning demokratik va mas’uliyatli xususiyatini kuchaytiradi. Biroq o‘quvchi ishtiroki uning yoshi, xavfsizligi va shaxsiy ma’lumotlari himoyasiga mos shaklda tashkil etilishi kerak. Anonim so‘rov, sinf vakillari bilan moderatsiyalangan muloqot va o‘quvchilar kengashi orqali umumlashtirilgan takliflar berish

maqbul shakllardir. Individual o‘quvchi yoki pedagogga doir ma’lumotni ommaviy muhokamaga chiqarish jamoatchilik nazoratining maqsadiga zid.

1-jadval

Jamoatchilik nazorati va ta’lim-tarbiya sifati o‘rtasidagi funksional bog‘lanish[1]

Nazorat elementi	Boshqaruvdagi vazifasi	Sifatga ta’sir kanali	Kutiladigan natija
Ochiq axborot	Holat va natijalarni tushunarli ko‘rsatish	Axborot nomutanosibligini kamaytirish	Muammoni o‘z vaqtida anglash
Jamoatchilik muhokamasi	Ehtiyoj va manfaatlarni aniqlash	Turli subyektlar fikrini qarorga kiritish	Qarorning ijtimoiy maqbulligi
Dalillar ekspertizasi	Fakt va subyektiv bahoni ajratish	Xato xulosalar xavfini kamaytirish	Asoslangan boshqaruv qarori
Hisobdorlik	Mas’ul, muddat va natijani belgilash	Javob berish majburiyatini kuchaytirish	Ijro intizomi va kuzatuvchanlik
Qayta aloqa	Qaror ta’sirini takroriy baholash	Kamchilikni korreksiya qilish	Barqaror sifat yaxshilanishi

Epstein maktab, oila va jamoa sherikligini o‘quvchi rivojini qo‘llab-quvvatlaydigan o‘zaro mas’uliyat sohasi sifatida talqin qiladi [7]. Mazkur yondashuvdan kelib chiqib, subyektlar hamkorligi “hamma barcha ishga javobgar” degan mavhum qoida asosida emas, balki ma’lumot manbai, vakolat, qarorga ta’sir shakli va javobgarlik chegarasi bo‘yicha taqsimlanishi zarur. Vakolatlar aniqligi kasbiy pedagogik qarorlarni ommaviy bosimdan, jamoatchilik ishtirokini esa rasmiyatchilikdan himoya qiladi.

Birinchi bosqich - diagnostika. Maktab oldindan kelishilgan indikatorlar bo‘yicha ma’lumot to‘playdi: o‘quv natijalari dinamikasi, davomat, xavfsizlik, tarbiyaviy muhit, ota-onalar va o‘quvchilar fikri, murojaatlarni ko‘rib chiqish muddati hamda qabul qilingan qarorlar ijrosi. Har bir indikatorning ta’rifi, manbai, o‘lchash davriyligi va cheklovi ko‘rsatilmasa, raqamlar turlicha talqin qilinadi.

Ikkinchi bosqich - axborotni ochish va tushuntirish. Ochiqlik barcha ma’lumotni to‘liq e’lon qilish degani emas. Jamoatchilikka qaror qabul qilish uchun zarur, tekshirilgan va umumlashtirilgan axborot beriladi; o‘quvchi, pedagog yoki murojaatchining shaxsini aniqlash imkonini beradigan ma’lumotlar himoyalanadi. Axborot sodda tilda, ko‘rsatkichning boshlang‘ich qiymati va dinamikasi bilan birga taqdim etilishi lozim.

Uchinchi bosqich - dalillarni ekspertiza qilish va ishtirokli muhokama. Bitta shikoyat yoki bitta ko‘rsatkich yakuniy xulosa uchun yetarli emas. Muammo hujjat, kuzatuv, so‘rov, suhbat yoki boshqa mustaqil manba bilan tekshiriladi. Muhokamada muammo sababi, ta’sirlangan guruh, mavjud resurs, muqobil yechimlar va ehtimoliy xavflar ajratiladi. Shu tariqa hissiy munosabat dalillarga asoslangan taklifga aylantiriladi.

[1] *Muallif tomonidan nazariy manbalarni tizimlashtirish asosida ishlab chiqilgan.*

To‘rtinchi bosqich - qarorni rasmiylashtirish va ijroni monitoring qilish. Har bir qarorda vazifa, mas’ul shaxs yoki tuzilma, muddat, zarur resurs va natija indikatori ko‘rsatiladi. Jamoatchilik taklifi qabul qilinmasa, rad etish sababi ham qayd etilishi kerak. Bu talab boshqaruv rahbariyatining javob berish majburiyatini kuchaytiradi, biroq jamoatchilik fikrini avtomatik ravishda majburiy qarorga aylantirmaydi.

Beshinchi bosqich - qayta baholash va korreksiya. Belgilangan muddatdan so‘ng natija boshlang‘ich holat bilan qiyoslanadi. Ijobiy o‘zgarish kuzatilmasa, muammo tashxisi, tanlangan chora yoki ijro sifati qayta ko‘rib chiqiladi. Mazkur yopiq sikl jamoatchilik nazoratini tadbirlar soni bilan emas, aniqlangan muammoning hal etilishi va sifat ko‘rsatkichlaridagi o‘zgarish bilan baholash imkonini beradi.

Jamoatchilik nazorati samaradorligini baholashda olti mezon yetakchi ahamiyatga ega: ochiqlik, ishtirokchilik, xolislik, hisobdorlik, qayta aloqaning tezkorligi va qarorga real ta’sir. Ochiqlik axborotning mavjudligi va tushunarliligini; ishtirokchilik turli guruhlar vakilligini; xolislik dalillarning bir necha manba bilan tekshirilishini; hisobdorlik mas’ul va muddatning aniqligini; qayta aloqa taklifga asoslangan javob berilishini; ta’sir esa qaror yoki amaliyotdagi kuzatiladigan o‘zgarishni bildiradi.

Jamoatchilik nazoratining noto‘g‘ri tashkil etilishi bir qator xavflarni yuzaga keltiradi. Faol ozchilik fikrining barcha ota-onalar pozitsiyasi sifatida talqin qilinishi vakillikni buzadi. Tekshirilmagan ma’lumotning ommalashtirilishi sha’n, qadr-qimmat va shaxsiy ma’lumotlar himoyasiga zarar yetkazadi. Tadbirlar sonini natija deb qabul qilish hisobotbozlikni kuchaytiradi. Ota-onalarning metodik yoki baholash masalalariga vakolatsiz aralashuvi pedagogik avtonomiyani cheklashi mumkin.

Ushbu xavflarni kamaytirish uchun jamoatchilik nazorati reglamenti, manfaatlar to‘qnashuvini oshkor qilish qoidasi, ma’lumotni tekshirish tartibi, maxfiylik talabi, murojaatga javob muddati va qaror ijrosini qayta ko‘rib chiqish sanasi oldindan belgilanishi lozim. Shuningdek, jamoatchilik vakillari uchun ta’lim sifati indikatorlarini talqin qilish, etik muloqot va bola huquqlariga oid qisqa o‘quv modullarini tashkil etish maqsadga muvofiq.

Ta’lim-tarbiya sifati jarayon, natija, muhit va manfaatdor tomonlar ehtiyojlarining uyg‘unligini, samaradorlik esa erishilgan natijaning sarflangan resurs va boshqaruv harakatlariga nisbatini ifodalaydi. Jamoatchilik nazorati maktab boshqaruvini almashtirmaydi; u ochiq axborotni tekshirilgan dalilga, dalilni ishtirokli muhokamaga, muhokamani mas’ul va muddati belgilangan qarorga, qarorni esa qayta baholanadigan natijaga aylantirish orqali boshqaruvning asoslanganligi va hisobdorligini kuchaytiradi. Ota-ona, mahalla, maktab kengashi, nodavlat tashkilotlar hamda o‘quvchilar vakillari ishtiroki ularning vakolat va javobgarlik chegarasi aniq belgilanganidagina natijador bo‘ladi. Nazorat tadbirlar soni bilan emas, murojaatga javob, qaror ijrosi, muammoning hal etilishi va sifat ko‘rsatkichlaridagi tekshiriladigan o‘zgarish bilan baholanishi kerak. Taklif etilgan mexanizm nazariy model bo‘lib, uning empirik samaradorligi turli hudud va maktablarda tajriba-sinov orqali tekshirilishi zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. Yangi tahrir. 2023-yil 30-aprel. URL: https://lex.uz/docs/6445145
2. O‘zbekiston Respublikasining 2020-yil 23-sentabrdagi O‘RQ-637-son “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni. URL: https://lex.uz/docs/5013007

3. O‘zbekiston Respublikasining 2018-yil 12-apreldagi O‘RQ-474-son “Jamoatchilik nazorati to‘g‘risida”gi Qonuni. URL: https://lex.uz/docs/3679092
4. O‘zbekiston Respublikasining 2014-yil 5-maydagi O‘RQ-369-son “Davlat hokimiyati va boshqaruvi organlari faoliyatining ochiqligi to‘g‘risida”gi Qonuni. URL: https://lex.uz/docs/2381133
5. UNESCO. Global Education Monitoring Report 2017/8: Accountability in Education - Meeting Our Commitments. Paris: UNESCO, 2017. 505 p.
6. Bovens M. Analysing and Assessing Accountability: A Conceptual Framework // European Law Journal. 2007. Vol. 13, No. 4. P. 447–468. DOI: 10.1111/j.1468-0386.2007.00378.x.
7. Epstein J.L. School, Family, and Community Partnerships: Preparing Educators and Improving Schools. 2nd ed. Boulder, CO: Westview Press, 2011.
8. Sallis E. Total Quality Management in Education. 3rd ed. London: Kogan Page, 2002.